

**Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Науково-дослідний центр проблем
соціальної педагогіки та соціальної роботи Національної
академії педагогічних наук України та Луганського
національного університету
імені Тараса Шевченка**

**СУЧАСНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ДИСКУРС У ВИРІШЕННІ ОСВІТНІХ
ПРОБЛЕМ**

Колективна монографія

*За науковою редакцією
доктора педагогічних наук, професора С. Я. Харченка*

**Київ
Талком
2021**

З М І С Т

На честь 70-річного ювілею професора	
Сергія Яковича Харченка (автор: Омельченко С. О.).....	5
Наукова школа професора Сергія Яковича Харченка.....	8

РОЗДІЛ 1.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Харченко С. Я. Теоретико-методологічний аспект педагогічного дискурсу проблем освіти.....	16
Кальченко Л. В. Організаційне моделювання системи соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства у територіальній громаді міста.....	37
Коношенко С. В. Сутність і структура управлінської культури соціального працівника.....	88
Онипченко О. І. Концептуальний аналіз проблеми статеворольової соціалізації дітей та підлітків у вітчизняній педагогічній думці ХХ – ХХІ століть.....	108
Петришин Л. Й. Кайдзен технологія у підготовці педагогічних працівників до творчо-конструктивної діяльності.....	137
Рассказова О. І., Григоренко В. Л., Шевченко Н. О. Системно-структурний підхід до обґрунтування соціально-педагогічної технології розвитку соціальності дітей в умовах інклюзивної освіти.....	156
Степаненко В. І. Особливості дистанційного консультування в соціальній роботі з різними категоріями клієнтів.....	176
Краснова Н. П. Технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх соціальних працівників в процесі професійної підготовки.....	197
Островська Н. О. Теоретичні та технологічні підходи до формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади.....	227
Сургова С. Ю. Готовність майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності як соціально-педагогічна проблема.....	258

сочинения: в 6 т. Москва: Педагогика, 1988. Т. 1. 416 с.
24. Чубата Т. С. Право на освіту в системі прав людини та громадянина. *III Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму*, м. Київ, Національний авіаційний університет, 14-15 травня 2020 р. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 114–116. **25. Штейнер Р.** Общее учение о человеке как основа педагогики [пер. с нем. Д. М. Виноградова]. 3-е изд. Москва: Парсифаль, 2005. 200 с.

В. В. Прошкін

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
комп'ютерних наук і математики
Факультету інформаційних технологій та управління
Київського університету імені Бориса Грінченка

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У підрозділі подано аналіз науково-педагогічних праць, що розкривають різноманітні підходи та аспекти професійної мобільності учителів. Показано, що професійна мобільність виступає сучасним міждисциплінарним феноменом та є предметом дослідження психолого-педагогічних, філософських, соціологічних, економічних наук, державного управління тощо. Подано різні підходи до визначення професійної мобільності учителів. Розкрито можливості неформальної освіти для розвитку професійної мобільності учителів.*

***Ключові слова:** професійна мобільність, учитель, неформальна освіта, підвищення кваліфікації.*

Проблема розвитку професійної мобільності учителів є доволі значущою для теорії і практики підготовки та перепідготовки фахівців у системі неперервної професійної освіти та освіти дорослих. Підтвердженням цього є низка актуальних висловлювань. Так, ще Ч. Дарвін вважав, що «виживає не найсильніший, а найчутливіший до змін» [1], а

О. Савченко говорила, що «високий динамізм виробництва, автоматизація і комп'ютеризація потребують від людей універсальної освіти, яка готує до професійної мобільності, вміння швидко переучуватися» [2, с. 1]. Особливої актуальності окреслена проблема набуває для сучасних учителів ЗЗСО, які працюють в умовах постійного оновлення змісту навчальних дисциплін, змішаного навчання тощо.

Вважаємо за необхідне здійснити вибірковий аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, відтак окреслимо основні **напрями аналізу науково-педагогічних джерел**:

1) професійна мобільність фахівців як сучасний міждисциплінарний феномен;

2) неформальна освіта в умовах викликів сьогодення.

Розкриваючи **перший напрям наукової літератури**, зазначимо, що найчастіше під мобільністю (фр. *mobile*, лат. *mobilis*) розуміють здатність до швидкого пересування та рухливість (відповідно до «Академічного тлумачного словника української мови» [3]). В освітньому просторі останнім часом роблять наголос на академічній мобільності як можливості учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися або проводити наукову діяльність в іншому ЗВО (науковій установі) на території України чи поза її межами (відповідно до Закону України «Про вищу освіту»). Крім того, вважають, що саме мобільність виступає ключовим принципом формування європейських просторів вищої освіти і досліджень, слугує забезпеченню цілісності європейського освітнього простору» (відповідно до «Національного освітнього глосарію: вища освіта» [4, с. 39]).

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на такому важливому аспекті мобільності як здатності особистості ефективно реагувати на мінливості ринку праці, яка виступає своєрідною умовою професіоналізму. У цьому сенсі ми поділяємо ідеї С. Гончаренка щодо визначення мобільності як здатності людини до свідомої трудової і соціальної діяльності [5, с. 67–69], а також розвиваємо думки В. Бобрицької щодо формування у освітянина вміння швидко адаптуватися до змінних умов і змісту професійної діяльності, а також потреби до неперервної освіти і самовдосконалення [6, с. 43], тобто те,

що зазвичай називають професійною мобільністю.

Доволі вдало, на нашу думку, зміст професійної мобільності майбутніх соціальних працівників подала О. Безпалько: «Сучасний фахівець досить часто опиняється в ситуації життєвого вибору. Ця ситуація на життєвому шляху людини є тим вузловим моментом, коли проявляється мобільність. А оскільки життєвий шлях людини взаємопов'язаний з її професійною траєкторією, то в такі переломні моменти проявляється і професійна мобільність» [7].

Значущість дослідження професійної мобільності як готовності отримувати та засвоювати нову інформацію, спроможності до самоосвіти та навчання важко переоцінити. Слід зазначити, що підґрунтя для розроблення цієї проблеми обґрунтовано в низці досліджень. Так, у роботі О. Чуйко встановлено, що понад 76 % респондентів згодні докладати в майбутньому достатньо зусиль для засвоєння нових способів взаємодії та спілкування, нових видів діяльності, технологій, технік, вивчення іноземних мов заради професійного вдосконалення [8, с. 112–113]. А. Новіковим доведено, що лише 20 % зайнятого населення працює за отриманою у базовій професійній освіті спеціальністю, а 42 % молоді змінює свої професії у перші два роки після закінчення закладу освіти [9, с. 30].

У таблиці 1 ми зібрали найбільш поширені підходи до визначення поняття «професійна мобільність» у представників різного фаху.

Таблиця 1

**Основні підходи до визначення
поняття «професійна мобільність»**

Науковець	Визначення
Ю. Клименко [10]	Здатність до змін, прийняття нового, системного мислення, розуміння взаємозв'язків і взаємозалежностей у суспільному розвитку

Н. Кожемякіна [11]	Здібність і готовність особистості працювати в умовах швидких динамічних (горизонтальних і вертикальних) змін у рамках своєї професії, а також в умовах певних соціальних змін (статусу, ролі, посади тощо)
І. Шпекторенко [12]	У широкому значенні – здатність індивіда знаходити та змінювати соціальну (професійну) категорію, стан, статус, оволодіння новими формами професійної діяльності. У вузькому значенні – якість індивіда, яка виявляється в набутті достатнього власного ресурсу, професійної компетентності, професійного досвіду, що забезпечують результативність професійної діяльності, швидке виконання посадових завдань у межах однієї професії
С. Вишнякова [13]	Здатність і готовність працівника швидко засвоювати технічні засоби, технологічні процеси та нові спеціальності чи зміни в них, потреба постійно підвищувати свою освіту та кваліфікацію
О. Чусова [14]	<p>Готовність і здатність до зміни місця роботи, професії, посади, способу життя в цілому (соціологічний підхід);</p> <p>готовність робітника, фахівця до розв’язання широкого кола виробничих завдань, здатність оперативно, швидко перебудовуватися залежно від ситуації, гнучкість поведінки, що виявляється в здатності вчасно змінювати стратегію або засіб дій відповідно до умов праці (психологічний напрямок);</p> <p>якість особистості, яка є необхідною для її успішності в сучасному суспільстві, забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість</p>

	ключових компетенцій та ключових кваліфікації
Л. Сушенцева [15]	Інтегрована якість особистості, що необхідна для її успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці, виявляється в професійній діяльності та забезпечує самовизначення й самореалізацію в житті й праці на основі сформованості ключових компетенцій та базових професійних кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле та життєве середовище
Є. Іванченко [16]	Інтегрована якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у різних сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого
Р. Пріма [17]	Складне інтегративне утворення у цілісній структурі особистості, де взаємодіють вияви особистісного та професійно-діяльнісного характеру, в яких акумулюються мотиваційна цілеспрямованість і педагогічна гнучкість, потреба у професійній самореалізації через необхідний та достатній рівень професійної компетентності, самоефективності в інтенсивній діяльності, схильність до педагогічної творчості й готовність до інноваційних змін
О. Гусак [18]	Сукупність конкретних специфічних процесів, що передбачає зміну предмету, методів і мети діяльності, вимагає динамічної перекваліфікації і набуття нових

	спеціальних знань і навичок, необхідних для забезпечення наступного професійного, кар'єрного росту
О. Малигіна [19]	Специфічний вид діяльності, у процесі якої формуються та реалізуються здібності людини засвоювати нове у професійній сфері

Як свідчать данні таблиці 1, сучасні науковці неоднаково ставляться до визначення й окреслення сутності провідної категорії нашого дослідження – професійної мобільності, розуміючи під нею здатність і готовність (Ю. Клименко, Н. Кожемякіна, І. Шпекторенко, С. Вишнякова, О. Чусова, І. Козич та ін.), інтегровану якість особистості (Л. Сушенцева, Є. Іванченко та ін.), складне інтегративне утворення (Р. Пріма та ін.), сукупність процесів (О. Гусак та ін.), специфічний вид діяльності (О. Малигіна та ін.) тощо. Цікавими вважаємо також результати дослідження І. Шпекторенко [12] щодо формування професійної мобільності держслужбовців. Науковець пропонує розглядати професійну мобільність як у широкому значенні (здатність індивіда знаходити та змінювати соціальну (професійну) категорію, стан, статус, оволодіння новими формами професійної діяльності), так й у вузькому – якість індивіда, яка виявляється в набутті ним достатнього власного ресурсу, професійної компетентності, досвіду, що забезпечують результативність професійної діяльності, швидке виконання посадових завдань у межах певної професії.

Не зважаючи на різні погляди щодо розуміння поняття «професійна мобільність», переважна більшість науковців погоджуються, що характерними ознаками вказаного феномену є наступні:

- уміння переходити від одного виду діяльності до іншого;
- готовність і здатність до професійного та особистісного розвитку;
- формування професійної мобільності під впливом зовнішніх і внутрішніх умов;
- уміння швидко орієнтуватися у вимогах ринку;

– готовність ефективно вирішувати різні професійні завдання тощо.

Слід вказати, що в сучасних дослідженнях застосовують також схожі поняття: професійно-педагогічна мобільність, кар'єрна мобільність, професійна зрілість, кар'єрний ріст, конкурентноспроможність, самовдосконалення, самореалізація та ін., які пов'язують з професійною та соціальною зрілістю фахівця та розглядають як складник більш широкого поняття «професійна компетентність». На нашу думку, зазначені поняття скоріше спільні, ніж відмінні. Наприклад, О. Семенов, яка досліджувала процес формування професійної мобільності майбутніх магістрів-філологів, зазначає, що зміст магістерської підготовки має забезпечити формування таких рис професійної мобільності, як відкритість і креативність, що виражається у схильності до нового й відмові від стереотипів, у творчому ставленні до професійної діяльності; готовність до освоєння нових видів діяльності; здатність швидко пристосовуватися до мінливих умов професійної діяльності; комунікативність [20, с. 81]. Уважаємо, що така авторитетна позиція науковця є базисною й для нашого дисертаційного дослідження.

У роботі І. Герасимової [21] чітко простежується розподіл поняття мобільності на два складники. У першому варіанті – це процес (у контексті поняття «рух»), у другому – особистісна якість (у контексті орієнтації в ситуації та адаптації). Саме таке розуміння ми беремо й для нашого дисертаційного дослідження.

На думку Л. Грибової в понятті «професійна мобільність» варто розрізняти об'єктивний, суб'єктивний і характерологічний аспекти. Об'єктивний аспект охоплює науково-технічні та соціально-економічні передумови, а також сам процес зміни професії. Суб'єктивний аспект розкриває процес зміни інтересів працівників та акт прийняття рішення щодо зміни місця роботи чи професії, що залежить від таких індивідуальних характеристик людей, як потреби, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші визначальні мотиви. Характерологічний аспект пояснює схильність людини до зміни предметної діяльності, що дає підстави розглядати професійну мобільність як відносно усталену властивість особистості, як підготовленість або схильність до зміни виду професійної діяльності [22, с. 198–199].

Серед низки дисертаційних робіт виділимо докторські дослідження з формування професійної мобільності: майбутнього вчителя початкових класів (Р. Пріма [17]), майбутніх кваліфікованих робітників (Л. Сушенцева [15]) та ін. Заслужують на увагу також наукові розвідки М. Євтуха щодо обґрунтування умов формування професійної мобільності: розширення змісту предметів психолого-педагогічного та професійного блоку за рахунок надання більшої інформації про мобільність у сфері освіти; заміни технології професійної підготовки майбутніх педагогів у напрямку індивідуалізації та підтримки самостійності і гнучкості у виборі власної педагогічної позиції; реалізація в освітньому просторі педагогічного закладу освіти структурно-змістової моделі, яка включає цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний, оціночно-результативний компоненти [23, с. 129].

На рівні узагальнення науково-педагогічних джерел підкреслимо, що в названих роботах уперше було розкрито професійну мобільність в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів як філософську, соціологічну, економічну, психологічну та педагогічну категорію, подано авторські концепції формування професійної мобільності на методологічному, теоретичному і методичному рівнях, представлено концепт формування професійної мобільності в освітньому процесі тощо.

Цінним для нашого дослідження вважаємо також результати роботи Р. Пріми, відповідно до яких особистісну мобільність варто вважати однією з визначальних професійних характеристик сучасного фахівця, що сприяє ефективній реалізації інших типів мобільності й підвищенню його конкурентоспроможності на ринку праці. На думку дослідника, про особистісну мобільність варто казати як про інтегративну якість фахівця, що виявляється у сформованій мотивації до навчання, здатності до творчої діяльності та ефективного спілкування, а також дає змогу перебувати в процесі активного творчого саморозвитку. Наявність такої якості, як особистісна мобільність перетворює людину на ініціативну й творчу особистість. Успішна реалізація особистісної мобільності можлива лише за умов активної адаптації людини до

зовнішнього середовища [17, с. 79].

Системний аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що сучасний фонд наукових знань становлять різнопланові дослідження з формування професійної мобільності (переважно для студентів різних спеціальностей):

– педагогів (Ю. Клименко, Р. Пріма, О. Чусова, Н. Грицькова, Н. Луцан, І. Хорєв, І. Козич, О. Яненко, Ю. Завалевський, Н. Денисенко та ін.);

– економістів (Н. Кожемякіна, Є. Іванченко, Л. Чижевська, Р. Майборода та ін.);

– аграріїв (І. Герасимова, О. Джеджула та ін.);

– інженерів (С. Даньшева, І. Хом'юк, Р. Озеранський, С. Даньшева, О. Чевичелова та ін.);

– фахівців з реклами (Н. Чіжова);

– філологів (Т. Бочарникова, О. Семенов та ін.);

– соціальних працівників (О. Безпалько, Т. Гордєєва, А. Рідкодубська та ін.);

– військових (А. Ващенко);

– держслужбовців (О. Гусак);

– фахівців комунального господарства (Л. Вороновська);

– операторів з обробки інформації та програмного забезпечення (І. Ратинська);

– бакалаврів сестринської справи (О. Варава) тощо.

Крім того, наявні дослідження з формування професійної мобільності у кваліфікованих робітників (Л. Сушенцева), учнів ЗПТО (Г. Ігнатенко) та ін.

Незважаючи на різноплановість реалізованих досліджень, виділимо їхню спільну характеристику – проблема мобільності переформулюється з проблемою адаптації до динамічної професійної дійсності як чинника самореалізації фахівців у швидкоплинних умовах. Вибірково назвемо також наукові дослідження з різних непедагогічних галузей, що яскраво засвідчує можливість розглядати професійну мобільність як сучасний міждисциплінарний феномен:

– державне управління (О. Гусак, І. Шпекторенко);

– економіка (О. Білик);

– соціологія (Л. Пілецька);

– психологія (О. Чуйко) та ін.

Зазначене твердження знаходимо також в роботі Є. Іванченко [16], що мобільність останнім часом досліджується представниками суспільних наук, насамперед економістами, соціологами і соціальними психологами, що обумовлено її великою соціально-економічною значущістю.

У наукових дослідженнях (Н. Луцан, Л. Нічуговська, І. Герасимова та ін.) зроблено своєрідний історичний екскурс щодо передумов становлення мобільності в сфері освіти. Так, Л. Пілецька зазначає, що проблеми саморуку людини в житті й діяльності цікавили ще дослідників античності. Так, Арістотель увів філософське поняття акту й потенції, яке зводилося до ширшого поняття – «енергія». Згідно з його уявленнями, енергія акту (процесу) приводить людину до активності та мобілізації [24, с. 2]. Проблема саморуку набула актуальності в дослідженнях й інших філософів – Сократа, Платона, Піфагора. На думку І. Герасимової, в епоху Нового часу Ф. Бекон, В. Гумбольдт, Р. Декарт, Ж. Ж. Руссо та ін. розкрили позиції особистості, що характеризують мотиваційну готовність до професійної мобільності. Основою функціонального підходу до аналізу професійної мобільності як соціального явища стали роботи Е. Дюркгейма і М. Вебера. Крім того, феноменологічне бачення поняття «професійна мобільність» було розкрито в працях А. Шюца, М. Шелера та ін. [21, с. 14].

У дослідженні Н. Денисенко встановлено, що витоки сучасних концепції професійної мобільності відносяться до робіт знаних соціологів (П. Сорокін, М. Вебер, Д. Голдторп, Т. Заславська, Р. Хаузер); психологів (Е. Зеєр, М. Кормільцев, Л. Кандибович, О. Симанюк), економістів (М. Долішній, С. Злупко, К. Сабір'янова) та ін. [25, с. 16]. Так, Е. Зеєр [26], аналізуючи психологію професійного розвитку, звертався до професійної мобільності як до готовності і здатності працівника до зміни виробничих завдань, які він виконує, до засвоєння нових спеціальностей чи змін у них, що виникають під впливом технічних і технологічних перетворень, тобто як ефективну адаптацію особистості до вимог професії. Як зазначають науковці, починаючи з 30-х років ХХ ст., професійна мобільність досліджувалася в контексті соціальної мобільності. Самостійне використання терміну «професійна мобільність» в

науковій літературі позначене серединою минулого століття у трактуванні «зміна різних занять чи професій» (С. Ліпсет, Р. Бенедікс тощо).

Як слушно зауважує С. Іванченко, саме в другій половині ХХ ст. професійну мобільність стали визначати переважно як готовність і спроможність робітника до швидкої зміні виробничих завдань, робочих місць і навіть спеціальності в межах однієї професії або однієї галузі, здатність швидко освоювати нові спеціальності або змінення в них, що виникли під впливом, переважно, технічних перетворень [16].

У дослідженнях Ю. Клименко, В. Бобрицької, Л. Сушенцевої та ін. було встановлено, що становлення категорії «професійна мобільність» відбувалося завдяки низки заходів: (Лісабонська конвенція (1997 р.), Сорбонська декларація (1998 р.), Амстердамський договір (1999 р.), Плани дій стосовно мобільності (2000 р.), Саламанський саміт (2001 р.), Празький саміт (2001 р.), Берлінське комюніке (2003 р.), Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти (Норвегія, 2005 р.; Великобританія, 2007 р.; Румунія, 2012 р.) та ін. Звернемося також до «Педагогічної Конституції Європи» (співавтори: В. Андрущенко, В. Кремень, В. Кравець, П. Саух та ін.; 2013 р.), де зазначається, що «характерною особливістю становлення та функціонування нового учителя є високий рівень його академічної мобільності – здатності адекватно реагувати на зміни педагогічної реальності, знаходити відповіді на виклики епохи, пересуватись у педагогічному просторі у відповідності із завданнями, актуалізованими суспільною освітньою політикою або ж у відповідь на зміну життєвих обставин» [23, с. 17].

Цінними в контексті наших дослідницьких пошуків вважаємо також результати, отримані Ю. Клименко [10]. Так, автором здійснено компаративний аналіз особливостей забезпечення професійної мобільності майбутніх учителів у контексті європейського виміру. Виокремлено фактори забезпечення мобільності студентів ЗВО країн Європейського союзу, дія яких охоплює адміністративно-організаційний, змістовий, методичний і особистісний рівні. У контексті нашого дослідження особливий інтерес становить методичний рівень, у

межах якого робиться наголос на розвиток критичного мислення, творчості, здатності до розв'язання проблем, до оцінювання ризиків, прийняття рішень, конструктивного вияву почуттів, що можливе лише на засадах проектно-дослідного підходу, у процесі застосування якого формується рефлексивне мислення [10, с. 17]. Крім того, у дослідженні В. Бобрицької встановлено, що поліпшення мобільності студентів і викладачів пропонувалося шляхом підвищення привабливості європейського простору вищої освіти, покращення фінансового забезпечення, надання візової підтримки, грантів, створення умов для збільшення кількості спільних і запровадження навчальних гнучких програм, підвищення відповідальності усіх ЗВО за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, визначення індикаторів виміру та моніторингу мобільності тощо [6, с. 44].

Аналіз названих дисертаційних робіт дозволяє нам також стверджувати, що проблема розвитку професійної мобільності вимагає інтегрованого, міждисциплінарного вивчення у контексті передумови побудови успішної кар'єри, переорієнтування, переоцінки нових професійних реалій. У цьому сенсі ми повністю погоджуємося з О. Семеног [20], яка визнає професійну мобільність як закономірний та невід'ємний показник професійної та соціальної зрілості працівника.

Виділимо ще низку наукових досліджень, реалізованих задля формування професійної мобільності:

- за допомогою контекстного (І. Герасимова) і ресурсного підходів (Н. Денисенко);
- через акмеологічні технології (О. Гусак);
- завдяки стимулюванню (Н. Кожемякіна);
- з використанням міжпредметних зв'язків, інформаційних технологій (Є. Іванченко), інтерактивних методів навчання (І. Чорна);
- на засадах дидактичного вибору (Н. Головня) тощо.

Розглянемо далі ще низку наукових результатів, які становлять певний інтерес для нашого дослідження.

Так, у дослідженні Ю. Завалевського встановлено, що професійна мобільність педагогів охоплює різноманітні зміни змісту, характеру та умов праці. Вона виражається у зміні

професії (спеціальності, спеціалізації), кваліфікації, посади та місця роботи. Показниками сформованості професійної мобільності є готовність до постійного навчання, підвищення кваліфікації та самоосвіти; сприйняття інновацій та здатність їх застосовувати у діяльності; готовність до оволодіння новою спеціальністю чи спеціалізацією [27, с. 40–41].

Цінними в контексті реалізації ключової реформи МОН України «Нова українська школа» вважаємо дослідження Н. Заєць, якою встановлено, що професійна мобільність керівника нової української школи є сукупністю якостей особистості, що проявляються в умінні успішно здійснювати свою професійну діяльність; у легкій інтеграції з одного виду діяльності до іншого; у системному оволодінні, удосконаленні та впровадженні професійних знань; у потребі в саморозвитку і самовдосконаленні, самореалізації; у прагненні до розширення горизонту професійного профілю; в умінні бути потужним мотиваційним прикладом для професійного зростання інших [28, с. 44].

У дослідженні Н. Грицькової подано особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи, серед них:

- критичність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати і намічати нові перспективи;
- відкритість по відношенню до нового, впевненість у своїх силах;
- широта та багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого [29].

Виділимо також результати досліджень Н. Чіжової, яка розробила педагогічні умови формування професійної мобільності; Т. Гордєєвої та І. Хом'юк, які висвітлили етапи формування професійної мобільності; С. Даньшевої і І. Хорева, які обґрунтували чинники професійної мобільності тощо.

У контексті нашої роботи цінним вбачаємо наукові погляди Н. Луцан, який пов'язує професійну мобільність з необхідністю навчатися впродовж життя, що співзвучне актуальній освітній парадигмі – педагогічній акмеології, яка вивчає професійне становлення педагога, досягнення ним вершин професіоналізму у фаховій підготовці [30, с. 258].

Різнопланові ідеї щодо розвитку професійної мобільності в контексті освіти дорослих знаходимо ще у низки авторів. Так, І. Герасимова обґрунтовує можливість застосування андрагогічного підходу до формування професійної мобільності [21, с. 50–51]. О. Ієвлев описує досвід щодо створення Центрів мобільності, які виконують координаційну, управлінську, інформаційну, аналітичну та консультативну функції, причому формування професійно-педагогічної мобільності виступатиме однією із функцій таких служб [31, с. 99].

У дослідженні Л. Грибової професійна мобільність виступає в якості критерія ефективності підвищення кваліфікації фахівців. На думку автора вона характеризує якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових загально професійних компетенцій; діяльність людини, що детермінована подіями, які змінюють середовище [22, с. 202].

Узагальнюючи результати досліджень, варто зазначити, – незважаючи на те, що професійна мобільність як міждисциплінарний феномен є предметом дослідження багатьох наукових галузей, вона розглядається як взаємозв'язок особистісних і ділових якостей особистості, що дозволяють вирішувати професійні завдання й досягати високих професійних результатів. Відмітимо також, що післядипломна та неформальна освіта виступають не лише важливою умовою професійного розвитку фахівців, а ще й створюють оптимальні умови для розвитку професійної мобільності учителів.

Аналіз наукових джерел з розвитку професійного вивчення учителів свідчить, що проблема професійного вдосконалення педагогів є доволі розгалуженою в сучасній теорії та практиці професійної освіти. Разом із тим, практично нерозробленим залишається вагомий аспект реалізації професійного становлення учителів в умовах неформальної освіти.

Перш за все зазначимо, що відповідно до ст. 8 Закону України «Про освіту» неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися

присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. У законі також зазначено, що особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної (самоосвіти) освіти, при цьому держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів.

Теоретико-методологічні засади неформальної освіти розкрито в роботах В. Андрущенко, Л. Лук'янової, В. Олійника, Н. Ничкало, В. Огнев'юка, О. Огієнко та ін.

Можливість отримання неформальної освіти для вчителів окреслена в основних документах: «Типове положення про атестацію педагогічних працівників», «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», де зазначено, що умовою чергової атестації педагогічних працівників є обов'язкове проходження не рідше одного разу на п'ять років підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору форм навчання, програм і навчальних закладів. Основними видами підвищення кваліфікації виступають такі: навчання за відповідною програмою; стажування; участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо. Важливим в контексті нашого дослідження вважаємо той факт, що серед завдань підвищення кваліфікації є професійне вивіщення вчителів, зокрема, в контексті удосконалення раніше набутих компетентностей, зокрема, професійної мобільності.

Сучасний дисертаційний фонд містить низку досліджень з питань розвитку неформальної освіти, причому переважно представлено роботи історико-педагогічного, компаративного характеру. Так, В. Давидова досліджувала неформальну освіту дорослих у навчальних гуртках Швеції, Н. Горук вивчала проблеми неформальної освіти жінок у США, Н. Таннус розглядала неформальну освіту як чинник покращення якості освіти та соціального клімату в школі (на прикладі арабського сектору Ізраїлю) тощо. Крім того, реалізовано дослідження з особливостей неформальної освіти Бельгії (О. Фучила), Німеччини (В. Солощенко), США (Н. Терьохіна), Канади (В. Жуковський), Польщі (Т. Повалій). У зазначених роботах висвітлено основні форми, методи й засоби реалізації

неформальної освіти, подано напрямки їхньої імплементації в освітянській практиці України.

Ми погоджуємося з думками О. Василенко, що дослідження результатів упровадження неформальної освіти дорослих як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються, за останні роки свідчать, що саме неформальна освіта виступає дійсно тією демократичною та гуманістичною освітою, що забезпечує можливість отримання освіти всіма бажаними, незалежно від віку, статі, соціального стану та місця проживання [32, с. 37]. Погоджуємося також з Н. Павлик, що організація неформальної освіти є важливим соціально-політичним завданням діяльності більшості розвинених країн світу [33, с. 86].

Вивчення робіт щодо становлення поняття «неформальна освіта» дозволяє нам стверджувати, що воно є доволі новим в контексті багатостолітнього розвитку освітянського простору. Так, у роботі В. Горшкової «Взаємодія формальної, неформальної та інформальної освіти як сучасний напрям розвитку людини» зазначено: «Незважаючи, що до феномену неформальної освіти звернулися в Європі наприкінці XIX ст., перші роботи з дослідження неформальної освіти з'явилися лише в 70-х рр. минулого століття» [34, с. 176].

Зараз активно розвиваються дві основні концепції неформальної освіти: американська (історики педагогіки відомим представником цієї концепції називають Джона Дьюї) і європейська. Відповідно до першої концепції, розвиток неформальної освіти обумовлений конкретними освітянськими потребами та інтересами, які не обов'язково пролонговані за часом. Європейська концепція розглядає парадигму неформальної освіти протягом усього життя (Лісабонська стратегія (2000 р.), рекомендації Ради Європи щодо визнання неформальної освіти (2002 р.), оновлені рекомендації Єврокомісії щодо визнання неформальної освіти (2012 р.) тощо).

Найбільш дотичним до тематики нашого дослідження вважаємо наукові розвідки В. Осадчого щодо короткострокових програм навчання інженерів-програмістів у закладах неформальної освіти. У процесі дослідження автором проаналізовано напрями діяльності 55 навчальних центрів, які

здійснюють підготовку програмістів за короткостроковими програмами. Установлено, що курсова підготовка інженерів-програмістів має низку переваг: обмежений термін навчання, чітко визначена спеціалізація, відповідність потребам людини і роботодавця, можливості для підвищення кваліфікації або перепідготовки фахівців. В. Осадчим указано також недоліки неформальної освіти: відсутність фундаментальної підготовки, неможливість організації повного циклу підготовки інженерів-програмістів, відсутність легалізованих документів про освіту, відсутність у закладах освіти технологій визнання результатів, отриманих під час курсового навчання [35, с. 76–77]. Виділені переваги та недоліки стануть для нас орієнтиром при розробленні авторської педагогічної технології розвитку професійної мобільності учителів в умовах неформальної освіти.

Як зазначає С. Овчаров у дослідженні про неперервну професійну освіту вчителів, загалом в Україні існування неформальної освіти охоплює наступні галузі: позашкільна освіта; післядипломна освіта та освіта дорослих; громадянська освіта (різнопланова діяльність громадських організацій); шкільне та студентське самоврядування (через можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та ін. умінь); освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових умінь та навичок (комп'ютерні та мовні курси, гуртки за інтересами тощо); університети третього віку. Крім того, неформальна освіта може відбуватися в будь-якому середовищі (навчальному закладі, сім'ї, церкві, товаристві тощо), у будь-якому віці, в індивідуальній або груповій формі [36, с. 59].

Аналіз розглянутих досліджень дозволяє нам зробити наступні узагальнення: як правило, неформальна освіта України доповнює формальну освіту, разом із тим останнім часом з'являються все більше прикладів реалізації різних форм неформальної освіти, в яких розкривається навчальний матеріал, що є інноваційним за своєю сутністю та відповідає викликам сьогодення.

Саме неформальна освіта як найкраще сприяє формуванню готовності вчителів до глобальних змін, що відбуваються в суспільстві, адже, як зазначає О. Барна, сучасний

вчитель має володіти предметними компетенціями та методиками впровадження інноваційних технологій в навчальних процес відповідно до вимог часу. І такі тенденції, безумовно, мають бути відображені як в університетських дисциплінах з методики навчання, так і в курсах неформальної освіти [37, с. 30].

Приклади реалізації неформальної освіти в Україні знаходимо ще в низці наукових розвідок: розглянуто принципи реалізації тренінгів у неформальній освіті для вчителів Нової української школи (Ю. Махновець), окреслено методичний супровід організації та проведення фестивалів неформальної освіти дорослих (О. Рассказова), виділено особливості реалізації неформальної освіти в Україні (Н. Павлик) тощо.

Вважаємо за доцільне більш детально розглянути результати роботи Н. Павлик щодо окреслення проблемного поля досліджень у галузі неформальної освіти:

- вивчення освітніх тенденцій додаткової професійної підготовки та перепідготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням потреб ринку праці, стратегії освітньої політики і політики працевлаштування, суперечностей і потреб наявних суспільних перетворень;

- дослідження освітніх потреб та інтересів різних вікових і соціальних груп населення;

- характеристика освітнього потенціалу різних форм позаінституціонального навчання;

- розроблення змісту, технологій, методів, напрямків і функцій неформальної освіти;

- аналіз результативності й ефективності різних форм і методів неформальної освіти тощо [33, с. 56].

Уважаємо, що для реалізації окреслених завдань варто буде взяти до уваги ідеї В. Успенського, який виділив характеристики неформальної освіти:

- суспільний характер керівництва;
- варіативність програм і термінів навчання;
- поєднання форм наукових і прикладних знань;
- добровільний характер навчання;
- систематизованість навчання;
- цілеспрямованість діяльності тих, хто навчається;

- спрямованість на задоволення освітніх потреб окремих соціальних, професійних груп;
- створення комфортного освітнього середовища для спілкування дорослих;
- можливість психологічного захисту в умовах соціальних змін [38, с. 25–27].

Н. Гущина, яка досліджувала неформальну освіту дорослих як якісно нове явище у соціальній та освітній практиці, виділила принципи неформальної освіти (міждисциплінарний, культурологічний, середовищний і ситуаційний). Крім того встановлено, що цілі і зміст неформальної освіти дорослих визначаються на основі поєднання принципу задоволення освітніх потреб окремої особистості з принципом урахування інтересів і потреб різних соціальних верств і груп [39, с. 237]. Визначення принципів реалізації неформальної освіти зустрічаємо й в роботі І. Пічугіної [40]. Нам імпонує, що автор серед інших виділяє наступний – вчитися в дії, вчитися взаємодіяти і вчитися вчитися, що є підтвердженням й нашим поглядів на становлення та реалізацію неформальної освіти в Україні.

Звертаємо увагу й на дисертаційне дослідження О. Шапочкіної, яка обґрунтувала етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості у процесі неформальної освіти: інтуїтивний – характеризує появу мотиву пізнавальної діяльності, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості; нормативний – пов’язаний з відбором оптимальних методів, засобів, прийомів організації пізнавальної діяльності; активний – відбувається вибір особистістю різних форм організації неформальної освіти та застосування отриманих компетенцій у навчанні, професійній діяльності, у житті; креативний – пошук, прагнення до освіти протягом життя; творча діяльність, що підкріплена стійкою вмотивованістю дій [41, с. 10–11].

Узагальнення сприйняття неформальної освіти знаходимо в докторському дослідженні Н. Павлик, яка розглянула дві площини функцій неформальної освіти: вертикальну (соціальну) – як площину зростання статусу учасників та горизонтальну (особистісну) – як площину розширення можливостей для задоволення потреб і інтересів учасників [33, с. 102].

Отже, вивчення наукових робіт дозволяє нам виділити характерні риси сучасної неформальної освіти: неформальна освіта може реалізуватися як окремо, так і разом з формальною та інформальною освітою; неформальна освіта за своїм змістом є гнучкою, мобільно орієнтується на запити педагогів-практиків; неформальна освіта переважно короткострокова й враховує побажання осіб, які навчаються, щодо реалізації змісту, форм, методів, часу та ін.; неформальна освіта відбувається в умовах позитивного психологічного середовища, що сприяє ефективності освітнього процесу.

Здійснений у даному підрозділі аналіз наукової літератури з проблеми дослідження уможливив зробити низку висновків узагальнювального характеру та визначити вихідні теоретичні позиції в контексті розвитку професійної мобільності учителів в умовах неформальної освіти:

1. Аналіз наявних у науці наукових знань, що розкриває різноманітні підходи та аспекти професійної мобільності, дозволив установити, що інтерес до зазначеної проблеми обумовлений насущною потребою закладів середньої освіти в учителях, які здатні постійно вдосконалювати свої компетентності, адаптуватися до швидкоплинного змісту навчальної дисципліни, активно діяти та приймати рішення, переходячи від одного виду діяльності до іншого, мати особистісно-креативні якості, що визначають готовність до подальшої самоосвіти та відповідальної й ініціативної професійної діяльності.

2. Професійна мобільність виступає сучасним міждисциплінарним феноменом та є предметом дослідження психолого-педагогічних, філософських, соціологічних, економічних наук, державного управління тощо. Аналіз наукових джерел, у яких розкрито сутність професійної мобільності, дозволив установити, що науковці неоднаково ставляться до визначення цього поняття, розуміючи під ним здатність і готовність, інтегровану якість особистості, складне інтегративне утворення, сукупність процесів, специфічний вид діяльності тощо, але ототожнюють їхні сутнісні характеристики. Установлено, що професійну мобільність учителя варто розглядати як комплексну узагальнювальну характеристику його освітньої діяльності, що містить різні якісні риси

особистості вчителя та особливості його праці.

3. Проведений аналіз науково-педагогічних джерел дозволив з'ясувати, що неформальна освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій, може відбуватися в процесі стажування, участі в семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо. Аналіз реалізації неформальної освіти в інших країнах (США, Канада, Ізраїль, Швеція, Бельгія, Польща) уможливив висвітлити основні форми, методи й засоби реалізації неформальної освіти, подати напрямки їхньої імплементації в освітянській практиці України. Крім того, виділено характерні риси сучасної неформальної освіти: неформальна освіта може реалізуватися як окремо, так і разом з формальною та інформальною освітою; неформальна освіта за своїм змістом є гнучкою, мобільно орієнтується на запити педагогів-практиків; неформальна освіта переважно короткострокова й враховує побажання вчителів щодо реалізації змісту, форм, методів, часу та ін.; неформальна освіта відбувається в умовах позитивного психологічного середовища, що сприяє ефективності освітнього процесу.

Список використаної літератури

- 1. Чарльз Дарвін.** URL: https://uk.wikiquote.org/wiki/Чарлз_Дарвін. **2. Савченко О.** Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4. **3. Академічний** тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/mobiljnyj>. **4. Національний** освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш та ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. Київ : ТОВ «Видав. дім “Плеяди”», 2011. 100 с. **5. Гончаренко С. У.** Дидактичні аспекти освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2009. Вип. 1. С. 67–73. **6. Бобрицька В. І.** Професійна мобільність: контекст болонських реформ. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2013. № 20. С. 42–45. **7. Безпалько О.** Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені*

Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. Київ, 2012. Випуск 7. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._Випуск_7.

8. Чуйко О. Аналіз мотиваційних чинників професійної мобільності фахівця (на матеріалах емпіричного дослідження). *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* 2011. Вип. 16(1). С. 112–121.

9. Новиков А. М. Постиндустриальное образование. Москва : Издательство «Эгвес», 2008. 136 с.

10. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011. 20 с.

11. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2006. 20 с.

12. Шпекторенко І. В. Професійна мобільність державного службовця : монографія; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Дніпропетровськ : Монолит, 2009. 243 с.

13. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика: словарь. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с.

14. Чусова О.М. Професійна мобільність майбутніх соціальних педагогів у процесі взаємодії з молодшими школярами девіантної поведінки. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки.* 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_6_41.

15. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 44 с.

16. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. Одеса, 2005. 20 с.

17. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Дніпропетровськ : ІМА-ПРЕС. 2009. 367 с.

18. Гусак О. Г. Міжпрофесійна мобільність

фахівців у системі державної служби України (на прикладі офіцерів, звільнених у запас) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Дніпропетровськ, 2008. 20 с. **19. Малыгина О. А.** Профессиональная мобильность выпускника технического университета как одна из целей высшего образования. *Научные технологии*. 2009. Т. 10, № 7. С. 73–80. **20. Семенов О.** Формування професійної мобільності у процесі магістерської підготовки майбутніх філологів в Україні та зарубіжжі. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2016. № 6(4). С. 76–83. **21. Герасимова І. Г.** Становлення проблеми формування професійної мобільності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 38. С. 13–17. **22. Грибова Л. В.** Професійна мобільність як один із критеріїв ефективності підвищення кваліфікації фахівців. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. Вип. 44. С. 198–203. **23. Педагогічна Конституція Європи**. URL: <http://yspu.org/images/0/00/Frankfurt2013.pdf>. **24. Пілецька Л.** Професійна мобільність особистості як одна зі складових соціальної мобільності. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2011. Вип. 16(2). С. 280–287. **25. Денисенко Н. Г.** Роль ресурсного підходу у системі формування професійної мобільності майбутніх учителів фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2017. Вип. 3. С. 149–152. **26. Зеер Э. Ф.** *Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов*. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. 336 с. **27. Зінченко В. П., Завалевський Ю.І.** Професійна мобільність і профорієнтована компетентність як складові конкурентоспроможності педагога. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 28. С. 34–42. **28. Заєць Н. Ю.** Сучасні погляди на розвиток професійної мобільності керівників нової української школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*.

Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. 150. С. 41–45.

29. Грицькова Н. В. Особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи. *Науковий вісник Донбасу.* 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_6.

30. Луцан Н. І. Педагогічні умови формування професійної мобільності вихователя дошкільного закладу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського.* Сер. : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.45. С. 87–89.

31. Ієвлєв О. М. Система роботи закладу вищої освіти з формування професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача в умовах магістратури. *Молодий вчений.* 2019. № 2(1). С. 96–100.

32. Василенко О. В. Неформальна освіта дорослих: нове соціально-освітнє явище. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи.* 2013. Вип. 7. С. 35–44.

33. Павлик Н. *Теорія і практика організації неформальної освіти молоді: навчальний посібник.* Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.

34. Горшкова В. В. Взаимодействие формального, неформального и информального образования как современное направление развития человека. *Научно-методический электронный журнал «Концепт».* 2014. Т. 26. С. 176–180.

35. Крашеніннік І. В., Осадчий В. В. Короткострокові програми навчання інженерів-програмістів у закладах формальної і неформальної освіти України. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* 2017. № 54–55. С. 72–82.

36. Овчаров С. М. Основні компоненти системи неперервної професійної освіти вчителів інформатики. *Сборник научных трудов SWorld.* Вып. 2 (39). Том 10. Иваново : Научный мир, 2015. С. 56–60.

37. Барна О. В. Технологія змішаного навчання в курсі методики навчання інформатики. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2016. Вип. 2. С. 24–37.

38. Успенский В. Б. *Введение в психолого-педагогическую деятельность: учеб. пособ.* Москва Владос-Пресс, 2003. 176 с.

39. Гущина Н. І. Неформальна та інформальна освіта дорослих як невід’ємна складова освіти впродовж життя: європейський вимір. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської Інтернет-конференції 28 квітня 2017 р. м. Київ;*

редкол.: В.В.Сидоренко, М.І.Скрипник, Я.Л.Швень. Київ : ЦППО, 2017. С. 234–239. **40. Пічугіна І. С.** Сучасний стан застосування інформаційно-комунікаційних технологій для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослих. *Information Technologies in Education*. 2015. № 24. URL: http://ite.kspu.edu/en/webfm_send/854. **41. Шапочкіна О. В.** *Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині*: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04; Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. 20 с.

С. І. Ткачов

доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри педагогіки та психології
Харківської державної академії фізичної культури

Н. О. Ткачова,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

СУЧАСНА НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА: СУТЬ, МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

Анотація. У підрозділі визначено, що неформальна освіта – це освіта, яка здійснюється поза системою формальної освіти й не закінчується присудженням визнаних державою освітніх кваліфікацій, хоча може передбачати присудження здобувачам певних часткових освітніх кваліфікацій. Виявлено можливості цієї освіти та провідні фактори, які сприяють її активному розвитку. Схарактеризовано основні функції (освітня, виховна, розвивальна, компенсаторна, соціально-адаптивна, коригувальна, культуроформувальна, аксіологічна, корекційно-реабілітаційна, дозвіллева, синдикативна, профілактично-регулювальна) цієї освіти. Виявлено її характерні ознаки